

**SOCIÁLNA TEÓRIA A SOCIÁLNA REALITA:
NA CESTÁCH ZA POZNANÍM A SEBAPOZNANÍM****Nad knihou Františka Novosáda *Čo? Ako? Prečo? Sociálna teória v otázkach a odpovediach***

TATIANA SEDOVÁ, Filozofický ústav SAV, Bratislava, SR

Nové informačno-komunikačné technológie, sociálne siete a fenomén blogovania priniesli zaujímavé zistenie: Koľko na slovo vzatých odborníkov len máme na sociálne, politické, ekonomické, historické problémy! Pravdaže títo „experti“, autodidakti, majú vo všetkom celkom jasno – nech už ide o fungovanie štátu, jeho podstatu, sociálnu štruktúru, fungovanie inštitúcií, povahu noriem a normatívnych sústav, chudobu, civilizáciu a kultúru, staronové sociálne riziká, geopolitiku, islamský fundamentalizmus, príchod Slovanov, výsledky volieb takých či onakých, príčiny súčasných vojnových konfliktov, terorizmus, motivácie historicky vplyvných osobností typu G. Husáka, spolunažívanie etník atď. Zaráža však dogmatická samozrejmosť a sebaistota, s akou tlmočia svoje názory, ktoré sú zväčša rámcované médiami a politickými elitami presadzovanou neoliberalnou doktrínou, kombinovanou s neokonzervativizmom, doplnené globalizačnými mantrami, a to hlavne v otázke príčin chudoby, sociálnej exklúzie a príjmovej a inej nerovnosti. Jedni aj druhí, tí z krídla neoliberalizmu hlavného prúdu, ako aj neokonzervatívci (o autentickej ľavicárskej pozícii na Slovensku nemožno hovoriť a hlasu tých, ktorí sa za ľavicovo orientovaných deklarujú, sa aj tak vo verejnom priestore nedostáva dostatok priestoru...), sa zaklínajú zodpovednosťou, slušnosťou, podnikavosťou, ideológiou ľudských práv, konkurenciou, tou kvintesenciou božej milosti, a svorne sa moralizátorsky pohoršujú a povyšujú nad tých, ktorí sa prepádajú na existenčné aj existenciálne dno a ktorým sa ušlo hanlivé označenie „socky“.

Znepokojivé je však to, že ani názory, komentáre prezentované na verejnosti, ba dokonca ani žaner, ktorý sa na Slovensku celkom neoprávnene nazýva „analýza“, že ani všetky tieto postoje produkované tzv. analytikmi, špecialistami, sociálnymi vedcami (sociológmi, politológmi, sociálnymi antropológmi, ekonómami, psychológmi, historikmi atď.) sa príliš neodlišujú od blogov a názorov zverejňovaných na sociálnych sieťach; a ak, tak len sofistikovanejšou formou vyjadrovania a výskytom odborných termínov. Skutočnosť, že tí, ktorí sa majú zaoberať vecnou deskripciou, vysvetľovaním a interpretovaním sociálnej reality neraz nedokážu odlišiť fakty, empirickú faktickú rovinu nejakého problému od svojich subjektívnych hodnotových preferencií ani od ideologického svetonázoru, ktorý vyznávajú, je alarmujúca. Hodnotiace súdy namiesto rozboru faktických súvislostí, obľúbené obsesie a povrchné moderné kliše o sociálnych konštruktoch (pravdaže, bez vysvetlenia, o konštrukcie čoho by v danom prípade malo ísť, a bez následného rozlíšenia medzi epistemickým, lingvistickým či ontologickým konštruktom), neschopnosť

pokojne si vypočúť opačný názor a vecne naň reagovať, slaboduchý žurnalizmus, demagógia a neznalosť elementárnej logiky a platnej argumentácie – takto sa verejnosti prezentujú nositelia sociálneho poznania. Nejde len o osobné zlyhania a nedostatočnú kompetenciu jednotlivcov, ale o všeobecný úkaz, ktorý podlamuje už aj tak marginalizované postavenie sociálnych a humanitných disciplín vo veľkej rodine vied. Verejný obraz o Slovenskej akadémii vied, mediálny humbug a trápny cirkus a vystúpenia „expertov“ v súvislosti s tzv. referendum o rodine pred ním aj po ňom pekne ilustrujú, ako sa sociálne a humanitné vedy vnímajú: verbalizmus, balast, nepotrebné haraburdie, tárajstvo, nezáväzné rečnícke cvičenia, požírači verejných zdrojov, jednoducho, treba to všetko zrušiť. Samotní/é protagonisti/ky sociálneho poznania svojou aktivitou či pasivitou prispievajú k tomu, že o spoločnosti, jej problémoch, výzvach, krízach, historických udalostiach a procesoch, politickom dianí sa nikto nerozpakuje vynášať kategorické súdy a apodiktické tézy bez toho, aby aspoň pripustil, že to, čo si on/ona myslí, nemusí byť pravda a že názor, akokoľvek hlučne prezentovaný a podporovaný médiami, vonkoncom neznamená automaticky pravdivý poznatok.

V tomto rozbúrenom mori názorov a kontra názorov, pseudoprotblémov, fixných ideí, neplatnej argumentácie, zväčša *ad hominem* alebo *ad baculum*, sa v domácej spisbe len zriedkavo objaví maják, ktorý by nám v temnote ilúzií posvietil na cestu za poznáním. V tomto smere predstavuje najnovšia kniha F. Novosáda maják vrhajúci svetlo, podľa ktorého je možné sa orientovať bez obáv, že narazíme a že sa roztrieštíme na ideologických útesoch autorovho videnia reality alebo že sa utopíme v autorových asimilovaných parafrázach z nejakého módného *-izmu*.

Historika filozofie Františka Novosáda, ktorý sa desaťročia venuje aj zasvätenému skúmaniu politickej a sociálnej filozofie, pričom aj jeho prekladová a editorská aktivita predstavujú trvalý vklad do domácej filozofickej reflexie, netreba (dúfam) širšej kultúrnej verejnosti nejako osobitne predstavovať. Jeho monografie (za najvýznamnejšie pokladám práce *Osud a voľba, Max Weber ako diagnostik modernej kultúry; Alchymia dejín; Útržky o Slovensku*) sa vyznačujú okrem rozhladenosti a dôkladnej znalosti myšlienkových tradícií, dejín ideí aj zmyslom pre spätosť teoretickej reflexie s aktuálnymi problémami, ktoré hýbu spoločnosťou. Prednosťou jeho úvah je aj kultivovaný štýl a schopnosť exemplifikovať na pozadí empirických príkladov aj abstraktnejšie koncepty.

Monografia *Čo? Ako? Prečo? Sociálna teória v otázkach a odpovediach* tematizuje a artikuluje problematiku sociálnej reality a sociálnej teórie, pričom je zrejmé, že predmet sociálnej teórie je rozsahovo širší než predmet a terén skúmania sociológie. V tomto bode je autor zajedno s Giddensovým postojom: „Predmet sociológie nekorešponduje s predmetom sociálnej teórie; druhá má širší rozsah než prvá, tematizuje celé spektrum problémov ľudskej činnosti, sociálnych inštitúcií a ich vzájomných vzťahov“ (Giddens 1987, VII).

Vzhľadom na formálne žánrové ukotvenie nejde o klasickú vedeckú monografiu toho typu, akú predstavuje napríklad kniha z pera J. Elstera *Tmel spoločnosti. Štúdia sociálneho poriadku* (Elster 2013),¹ ale o zbierku štyridsiatich ôsmich reflexívnych a de-

¹ Pozri recenziu tejto knihy (Sedová 2014, 719-721).

skriptívnych esejí. Esejistické uvažovanie má svoje čaro, prenikavé myšlienkové výšiny, ale má aj svoje úskalí neúplnosti a skicovitosti. F. Novosád ako excelentný štylista sa skvele vyrovnal s týmto literárnym žánrom a ponúkol čitateľovi/ke vyvážené eseje, v ktorých jazykové stvárnenie myšlienky nejde na úkor pojmovej presnosti a britkej analýzy. Už pri letmom listovaní knihou udrie do očí, že uvažovanie autora vychádza z presvedčenia, že pojmové inštrumentárium klasickej filozofie v tradícii vyznačenej Th. Hobbsom, G. W. F. Hegelom, K. Marxom a M. Weberom, ku ktorým pristupuje novokantovstvo, hlavne E. Cassirer a veľký kritik modernity F. Nietzsche, nachádza svoje uplatnenie a aplikácie pri analýze súčasných problémov. Aj M. Heidegger v mnohom ovplyvnil myšlienkový rámec, ktorý je východiskom Novosádových úvah (anticipácia a retencia ako charakteristiky pobytu vo svete, sekundárnosť teoretického myslenia pred žítím, potreba zmyslu).

Tento dejinno-filozofický aspekt Novosádovho uvažovania, ktoré zahrnuje dokonale osvojenú myšlienkovú tradíciu, predstavuje pre čitateľov náročnejšiu lektúru, lebo porozumenie textu si vyžaduje tak istú orientáciu v pohybe myslenia, ako aj akú takú znalosť dobových reálií.

Z tematického hľadiska možno eseje rozdeliť do troch skupín: jedna zahrnuje eseje venované epistemológii sociálneho, otázkam formovania poznania sociálnej reality, jeho jednotlivým vrstvám, vzťahu explicitného a implicitného poznania, formovaniu sociálnej teórie, jej úlohy; druhú skupinu predstavujú eseje zamerané na problém ontológie sociálnej reality, v rámci ktorej sa tematizuje rozmanité spektrum problémov, a tretiu skupinu tvoria eseje, ktoré rozvíjajú problematiku dejinného pohybu, jeho povahy, členenia, periodizácie, možnosti objektívneho poznania a zmyslu.

Metodologickým Novosádovým nástrojom je téza, podľa ktorej „nástrojom rozširovania a prehľbovania poznania spoločnosti sú predovšetkým otázky“ (s. 47), pričom v *Predslove* uvádza inšpiračné zdroje takého metodologického prístupu k sociálnemu (Alexis de Tocquevill, Harriett Swain, Alan Macfarlan, Ulrich Preuss a Paul Veyne). V súvislosti s formulovaním otázok hovorí o štandardných a štandardizovaných otázkach a vývoj poznania charakterizuje ako ich špecifikáciu a diferenciaciu; na staré otázky možno získať nové odpovede a ďalší smer sa otvára vtedy, keď dokážeme položiť nové otázky, ktoré znamenajú aj nové odpovede. Konkrétne uplatnenie tejto metodologickej direktívy predviedol autor na s. 48-49, kde ponúka zoznam otázok, ktorý uľahčí orientáciu v zmenách režimov po roku 1900. Osobitnú pozornosť autor venuje vzťahu vedy a ideológie z pozície marxisticko-weberovskej interpretácie. K tomuto problému sa opakovane vracia v jednotlivých esejach. V tom, že poznanie spoločnosti je nerozlučne spojené s praktickou životnou skúsenosťou a praktickou racionalitou, vidí F. Novosád rozhodujúcu prekážku podriadenia sociálneho poznania meradlám vedeckej teórie podľa vzoru prírodných vied.

Samozrejme, ľudia si dlhodobo vystačili aj bez explicitnej sociálnej teórie a svoju existenciu, individuálnu, skupinovú, sociálnu aj dejinnú, reflektovali bez teoretického pozadia. Výsledkom takejto predteoretickej reflexie bola životná múdrosť rámcovaná mýtom alebo náboženstvom. Prvé sociálne koncepcie vstúpili do hry až v 4. a 3. storočí

pred našim letopočtom v antickom Grécku a sociálna teória hodná tohto mena sa vynára v 17. storočí. Sociálne vedy sa konštituovali z hľadiska predmetu aj inštitúcie v prvej tretine 19. storočia (s. 59). „Prečo zrazu potrebujeme fungovanie spoločnosti pochopiť, porozumieť mu“ (s. 60)? Podľa autora hlavnú úlohu tu zohral prechod od tradičnej spoločnosti, ovládanej tradíciou, zvykmi, imitáciou vzorov, k modernej spoločnosti, v ktorej došlo k autonomizácii jednotlivých sfér: ekonomiky, politiky, náboženstva a vedy. V tomto smere, ale nielen vzhľadom na tento problém, je zaujímavé porovnať Novosádove názory na to, ako sa sformovali sociálne teórie a na čo nám slúžia, s názormi historika Nialla Fergusona. Podľa neho mocenská nadvláda Západu, ktorá sa na prahu 21. storočia otriasa v samotných základoch, závisela od tzv. „zabijáckych aplikácií“ (konkurencia, veda, demokracia, medicína, konzumná spoločnosť a etika práce), s ktorými zvyšok sveta nedokázal držať krok (Ferguson 2014).

Špecifickým nástrojom autorovho prístupu k epistemológii sociálnej reality je pojem vrstvenia nášho poznania skutočnosti (spontánne vedomie, mytológia, náboženstvo, umenie a veda) ako „komplexu interakcií“. F. Novosád sa opakovane vracia k problematike vzťahu vedy a ideológie, ktoré sa vyznačujú odlišným pomerom medzi hodnotením a poznaním, medzi faktmi a hodnotami. Hoci vo weberovskom duchu pripúšťa potrebu ich rozlišovania, konštatuje, že sa navzájom prelínajú a ideologicky možno využiť každú formu duchovnej produkcie od umenia až po vedu. „K symbióze vedy a ideológie dochádzalo aj preto, že sami tvorcovia veľkých teoretických koncepcií nerozlišovali medzi teoretickým a ideologickým. To platí nielen o K. Marxovi, ale aj A. Tocquevillovi a H. Spencerovi, teda rovnako socialistoch, ako aj liberáloch a konzervatívcoch. Až *ex post* rozlišujeme, čo v ich dielach je veda a čo ideológia“ (s. 69).

Kľúčovým pozadím Novosádových reflexií na margo sociálnej reality, dejín a politiky je presvedčenie, že témy, spôsoby uvažovania a základné konceptuálne schémy, ktoré sa utvorili na prelome 19. a 20. storočia, určujú aj dnes podoby nášho uvažovania. Explicitne tvrdí: „Vlastne z tohto obdobia pochádza takmer väčšina ideí, ktoré usmerňujú naše spôsoby artikulácie sociálnej a historickej skutočnosti“ (s. 75). V tomto období podľa neho jestvovala rovnováha medzi empiriou a teóriou, medzi filozofiou a špeciálnymi vedami prebiehala spolupráca a jednotlivé disciplíny sociálneho poznania nestavali medzi sebou nepriechodné múry. K tematickým zmenám uvažovania na pôde sociálneho poznania dochádza v spojitosti s reálnymi prelomovými udalosťami, lebo práve otrasy a krízy predstavujú pre uvažovanie o sociálnej skutočnosti skutočné výzvy (s. 79).

Ako to potom vyzerá s vysvetľovaním, keďže máme pre sebou chaos faktov? Podľa Novosáda z množiny empirických faktov utvárame klasifikovaním a typologizáciou isté usporiadanie, v ktorom sa snažíme vydeliť kauzálne väzby, pričom pri vysvetľovaní máme tri možnosti, ako objasňovať sociálne procesy, udalosti a štruktúry: vysvetľovať spoločenské dianie prostredníctvom deklarovaných zámerov; vysvetľovať ho pomocou identifikácie neartikulovaných utajených zámerov; alebo sa odvolávať na pôsobenie tzv. neviditeľnej ruky, podľa ktorej je spoločenské dianie výsledkom nepredvídateľného stretu neurčitého množstva zámerov (s. 93). Pod faktom sa nechápe v úvahách nejaká epistemicky neutrálna danosť, niečo samozrejmé a bezprostredne dané, ale v intencii Nietz-

scheovej dikcie autor chápe fakt ako interpretovanú danosť.

Pokiaľ ide o ontologickú problematiku, východiskom je téza, že „spoločnosť je komplexom systémov, ktoré sa nachádzajú v rozličných podobách interakcií“ (s. 99). A systém je reprodukovateľná konfigurácia síl (s. 99). Sociálne udalosti, procesy a štruktúry sú výsledkom diferencovaných a hierarchizovaných interakcií a sociálna realita sa skladá z komplexu relatívne stálych konfigurácií síl. Deskripcia tejto konfigurácie, to, ako sa sociálny poriadok sformoval, ako sa udržiava či rozkladá, je doménou sociálneho poznania. V jednotlivých esejach tematizujúcich politické princípy, štruktúry a procesy sa rozoberajú otázky hodnotenia kvality politických systémov, formovania a vzniku elít, úspešnosť vládnutia, pomer medzi represiami a konsenzom, zdroje legitimacy politickej moci, normatívne sústavy a ich vzťah k subjektívnym preferenciám, problém neosobných pravidiel a osobnej integrity atď. Neobchádza sa ani problém nerovností, hierarchizácie v spoločnosti, mapuje sa línia pozdĺž ktorej sa ľudia zoskupujú, oddeľujú a spájajú. Úvahy v esejach sa orientujú aj na problematiku nacionalizmu, národného vedomia, formovanie etnosu a moderného národa, vzťahu medzi rozumom a vôľou. Pri sledovaní autorových reflexií na margo naznačených a mnohých iných otázok sa zdá, že Novosád sa prikláňa ku konfliktualistickým paradigmám sociálneho poriadku, čo možno exemplifikovať hlavne na tých úvahách, v ktorých sa venuje problematike sociálnej a existenčnej frustrácie, otázke, kedy sa konflikty latentne prítomné menia na otvorený, násilný stret. Podľa Novosáda sa do popredia dostali národnostné konflikty, kým sociálne akoby ustúpili do pozadia; tu sa pripája k tým, ktorí tvrdia, že pôvodné sociálne motivované konflikty nahradil boj o uznanie. Za všetkých, ktorí prezentujú takýto názor, pripomínam A. Honnetha. Novosád má na jednej strane nepochybne pravdu, keď tvrdí, že v takýchto konfliktoch nijako nepomáhajú reči o ľudských právach a občianskej spoločnosti, lebo tieto typy konfliktov nemožno inštitucionalizovať ani oslabiť ich emocionálnu dynamiku. Na druhej strane s názorom na ústup sociálnych konfliktov nemožno celkom súhlasiť, keďže podhubie, ktoré ich živí, sa počas krízy od roku 2008 utešene rozrástlo – napríklad prekariát, pracujúca chudoba, nerovnosti, ktoré sú nesúmerateľné (J. Keller), nezamestnanosť a nezamestnateľnosť niektorých veľkých skupín, sociálna exklúzia, ekonomická migrácia, postavenie seniorov a hendikepovaných v spoločnosti, zadlžovanie obyvateľov a pod. Je len otázkou času, aká politická sila sa týchto sociálne motivovaných potenciálnych konfliktov ujme a či a kedy sa vynorí sociálny aktér schopný mobilizovať nositeľov nových aj starých konfliktov. Pravda, autor na tieto otázky odpovedá, lebo kríza prepuká práve vtedy, keď vládnuce elity strácajú schopnosť koordinovať záujmy jednotlivých skupín spoločnosti. Reálne konflikty a napätia sa vyostrujú v dôsledku toho, ako sú pochopené, ako sa pôsobiace sily premietnu do vedomia aktérov konfliktu (s. 164). Spoločenské zmeny sa odohrávajú na úrovni personálnej, inštitucionálnej a systémovej. „Práve analýza foriem koordinácie je kľúčom k pochopeniu povahy spoločnosti, v tejto rovine sa rozhoduje o type inštitúcií, v kontexte ktorých sa určujú sféry možností, ktoré jednotlivci využívajú a – koniec koncov – v nej sa rozhoduje aj o type jednotlivcov, ktorí sa dostanú do popredia“ (s. 172). Novosád vo svojom chápaní spoločnosti ako komplexu systémov koordinácie, resp. prostriedkov či foriem koordinácie identifikoval päť prostriedkov koordinácie:

empatia, hodnoty, moc, výmena, zmluvy, pričom empatiu pokladá za fundament každej interakcie a komunikácie, hoci empatiou nerozumie emocionálne smerovanie na niekoho iného, ale jej účinkovanie vidí v symbióze emocionálneho a predstavivosti.² V súvislosti s analýzou sociálnej dynamiky sa autor venuje logike revolúcie a reštaurácie, všima si problematiku politickej kultúry a sleduje tri témy: vplyv osobnosti na politiku, vzťah medzi morálnym vedomím a vývojom techniky, príčiny využívania terorizmu ako nástroja presadzovania politických cieľov. V tomto kontexte sa opisuje radikalizmus intelektuálov, ktorí z výšin svojej slonovinovej veže abstrakcií posudzujú a terorizujú empirickú skutočnosť. Autor si pritom všima fenomén tzv. užitočného idiota. Novosád sa nevyhol ani otázke, prečo v posledných desaťročiach naberajú na intenzite náboženské a duchovné hnutia (s. 197-203), pričom odpoveď vidí v potrebe zmyslu, jeho hľadania, ktoré má v rozličných kútoch sveta rozličnú podobu: vzbura proti hodnotám modernity, reagovanie na dôsledky biotechnológií, tematizovanie hraníc medzi možným a povoleným, kde sa otvára priestor pre dialóg medzi svetským myslením a teológiou.

Tretí súbor esejí je venovaný reflexii dejín, úvahám o tom, čo je história, kto sú jej aktéri, o následnosti epoch, pričom pod epochou Novosád rozumie „relatívne konsolidovanú konfiguráciu síl, ktoré sa reprodukovujú v istom intervale“ (s. 207). Dejiny vykladá ako sériu vzájomne sa podmieňujúcich a motivujúcich volieb, čo ide ruka v ruku s vedomými alternatívami a výsledkom nevyhnutnosti spontánnych a vôľou neovplyvniteľných interakcií. Pri interpretácii minulosti rozlišuje medzi nevyhnutnosťou ako jedinou možnosťou a nevyhnutnosť ako realizáciou jednej z alternatív a podčiarkuje: „Spôsob pochopenia minulosti predurčuje aj spôsob pochopenia súčasnosti, nášho aktuálneho postoja k možnostiam, s ktorými sme konfrontovaní“ (s. 209). Je zaujímavé, a v tomto bode sa s Novosádom dost' zásadne rozchádzame, že historiografiu, jeho slovami „históriu“, pokladá za „najobsažnejšiu vedu o spoločnosti“. „Je to disciplína, ktorá je najviac schopná absorbovať metodologické podnety z iných disciplín a zároveň vyžarovať metodologické podnety pre iné disciplíny“ (s. 210). V tomto smere by som uvítala, keby explicitne pomenoval, aké metodologické podnety dnešná historiografia ponúkla iným sociálnym a humanitným vedám. Situáciu tu vidím opačne: Práve historiografia siahla po literárnej teórii a vypožičala si napríklad narativizmus, ak s obmedzím len na jednu vplyvnú historickú školu.

Zámerné a nezámerné konanie, členenie dejín na epochy a doby, pomer kontinuity a diskontinuity, pnutie medzi normou a fakticitou, podmienky umožňujúce zrod a etablovanie nových myšlienkových iniciatív, sociálne inovácie, poriadok mysle, poriadok vecí a ich narušenie, predstavy o ideálnom usporiadaní spoločnosti, problém generačnej príslušnosti, mentalita, jej vplyv a dosah, cítenie, predstavivosť a komunikácia – to sú otázky, ktoré analyzuje v jednotlivých esejach tejto časti knihy. V kríze autor vidí aj potenciál rozmachu tvorivosti a kreativity, ktorý je jednou z možných reakcií na spoločenskú krízu, ale zároveň tematizuje aj otázku, kedy problém „prežitia vytláča problém žitia“ (s. 227).

² Charakteristiku jednotlivých foriem koordinácie a formy subjektivity a intersubjektivity, ktoré z nich vyrastajú, pozri in: (Novosád 2013).

Dve záverečné eseje (*Je možné „vyrovnať sa“ s dejinami?, Dá sa poučiť z dejín?*) tematizujú neraz „prepratú a prebranú“ problematiku: vyrovnávanie sa s dejinami a poučenie z dejín – obľúbené to témy na slovenskom politickom aj akademickom kolbišti. Novosád vystríha pred nebezpečenstvom, aké predstavuje interpretácia minulosti motivovaná legitimizovaním nejakého aktuálneho politického postoja. Vo veci lekcie, ktorú nám história má ušetriť, zachováva zdržanlivo pesimistický postoj, ktorý deklaroval už G.W.F. Hegel a podľa ktorého z dejín sa ešte nikto nikdy nepoučil. „História tu nie je na to, aby niečo hanila alebo obhajovala, aj keď si to veľa ľudí myslí. Skôr ide o to, aby na základe poznania opisovala a vysvetľovala, čo sa odohralo, ako sa to odohralo, prípadne prečo sa to odohralo tak a tak. Aké si kto vezme ponaučenie z obrazu skutočného diania, ako ho podáva história, je jeho osobná vec“ (s. 235).

Novosád *expressis verbis* tvrdí, že reflexia je vždy intertextuálna. Zoznam kníh, ktoré sa nejako podpísali aj na jeho mentálnom nastavení pri vnímaní sociálnej reality a jej interpretácii (čitateľ ho nájde na konci monografie) zahŕňa nielen filozofov, historikov, sociológov, ale aj literátov. Sympatické je to, že na zozname sa ocitli aj slovenskí vedci – dodajme, že historici, filozofi a sociológ (D. Rapant, L. Lipták, J. Schenk, V. Filkorn, V. Černík a i.) –, keďže čítať, komentovať domácich autorov a konfrontovať sa s ich názormi sa u nás nijako zvlášť nenesí. Prirodzene, ponúkaný zoznam je jeho subjektívna osobná preferencia (moje preferencie by sa v mnohom odlišovali), ktorá predznamenalá východiská jeho uvažovania a koncepciu knihy, ktorej žánrovú podobu objasňuje v *Predslove*. Keďže F. Novosád aj pisateľka týchto riadkov sú súčasťou spoločnosti, ktorá je len malým výsekom z kultúrnej rozmanitosti sociálneho, hoci tento výsek napriek povestnej geopolitickej ideológii o Slovensku ako o „čiernej diere“ patrí k dominantnej civilizácii, ktorá však dnes čelí konfrontácii so zvyškom sveta, je zaujímavé porovnať Novosádovo uvažovanie o sociálnej realite s teóriou s názormi už spomínaného historika N. Fergusona (Ferguson 2014) a s prácami Jareda Diamonda (Diamond 2014). Samozrejme, autorovi v intencii jeho metódy kladenia otázok možno položiť celý rad otázok, ktorým sa vyhol, resp. ich len naznačil; nevedno, či preto, že ich pokladá za nedôležité, alebo preto, že na ne nemá celkom jasnú odpoveď. Mám na mysli napríklad problematiku, ontologického a metodologického holizmu a individualizmu, tvorbu pojmov, miesto a status konštrukcií v epistemológii sociálneho, otázku kolektívneho aktéra a jeho racionality, typy individuálneho a kolektívneho konania, typy noriem a pravidiel atď. V súlade s jeho imperatívom, podľa ktorého teória reaguje na konkrétne výzvy a problémy, mohol venovať pozornosť aj kríze demokracie ako politického systému, narastajúcim nerovnostiam, kriminalizácii sociálnej exklúzie, vzťahu etnicity a občianstva, spravodlivosti, ideológii ľudských práv a i. To je však výhrada výlučne v len v rovine abstraktného doplnenia, ukazujúca, akým smerom by bolo možné rozvinúť jeho reflexie.

Novosádova kniha je zaujímavá, nabitá myšlienkami, inšpiratívna, provokujúca k fiktívnemu dialógu s autorom. V tomto dialógu niekedy autorovi pritakáme, inokedy s ním polemizujeme, prípadne sformulujeme inú otázku alebo repertoár otázok doplníme.

Kultivovaný, nezameniteľný rukopis nenechá nikoho na pochybách, že autor má veci, o ktorých píše, premyslené, takpovediac prežité na vlastnej koži a že aj o abstraktných

problémoch, aj o problémoch zdanlivo odťažitých dokáže písať sviežo, živým jazykom, pričom jeho ľahké pero sa snúbi s dôvtipnosťou analýz. Hoci F. Novosád nezamýšľal svoju ostatnú monografiu ako číro akademickú publikáciu – jeho ambícia osloviť širokú verejnosť je nepochybná –, rozhodne by si zaslúžila pozornosť reprezentantov predovšetkým sociálneho a humanitného poznania. Hoci to autor nikde explicitne nerozvádza ani výslovne netematizuje, jeho uvažovanie najmä o politickom dianí, politickej moci, jej legitimitě, ako aj jeho reflexie o histórii a jej zmysle indikujú, že sociálne zmeny nie sú výsledkom veľkorysosti a dobrej vôle mocenských elít, ale výsledkom obeťami vykúpeného zápasu ovládaných. Takto som prečítala posolstvo esejí aspoň ja osobne.

Na záver jedno možno patetické a pre podaktorých asi provokatívne konštatovanie, pravdaže čisto subjektivistické: Keby sme namiesto „asociatívnych delirantov“ (J. Felix) s ich prevzatým frázerstvom a aktualizáčnym efektom mali medzi sociálnymi a humanitnými vedcami viac takých autorov, ako je František Novosád, určite by sa sociálne a humanitné vedy „tešili“ inej pozícii a patričným rešpektom verejnosti, tej odbornej, i tej laickej.

Literatúra

- DIAMOND, J. (2014): *Svět, který skončil včera. Co se můžeme naučit od tradičních společností?* Brno: Jan Melvil.
- ELSTER, J. (2013): *Tmel společnosti. Studie sociálního řádu.* Praha: Academia.
- FERGUSON, N.: (2014): *Civilizace. Západ a zbytek světa.* Praha: Argo/Dokořán.
- GIDDENS, A. (1987): *Social Theory and Modern Sociology.* Stanford, California: Stanford University Press.
- NOVOSÁD, F. (2014): *Čo? Ako? Prečo? Sociálna teória v otázkach a odpovediach* Bratislava: HRONKA.
- NOVOSÁD, F. (2013): Subjektivita a formy koordinácie. *Filozofia*, 68, (1. mimoriadne číslo), 170-174.
- SEDOVÁ, T. (2014): recenzia (Elster 2013). *Filozofia*, 69 (8), 719-721.

Text vznikol na Filozofickom ústave SAV ako súčasť riešenia grantového projektu VEGA č. 2/0019/12 Jazyk a determinácia významu v komunikácii.

Tatiana Sedová
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
Slovak Republic
e-mail: tanasedova@gmail.com